

СТРАТЕГИЈА ОДРЖИВОГ ТУРИЗМА ЛОВНИХ ПРОСТОРА ВОЈВОДИНЕ

THE STRATEGY OF SUSTAINABLE TOURISM OF HUNTING AREAS OF VOJVODINA

Малетин, А.¹

Резиме

Експанзиван и стихијски развој туризма протеклих деценија, праћен негативним еколошким, социјалним и културним последицама, условио је потребу да се ова делатност подведе под концепцију одрживог развоја. У циљу очувања ловишта у форми коју 21. век дозвољава, неопходна је примена концепта одрживог развоја који подразумева усклађен економски, социјални и културни прогрес људског друштва, без угрожавања животне средине на начин који ће омогућити и будућим генерацијама да се развијају на истом или вишем нивоу.

Стратегија одрживог ловног туризам се заснива на следећим принципима: принцип еколошке одрживости, принцип социјалне и културне одрживости и принцип економске одрживости. У складу са поменутим, ловни туризам се мора третирати интегрално са осталим комплементарним делатностима, унутар шире дугорочније стратегије одрживости одређене природне целине. Такав приступ омогућава остварење економских ефеката и задовољење друштвених потреба на трајној основи, при чему се не девастирају природни ресурси и не угрожава живот дивљачи.

Кључне речи: стратегија одрживог туризма, ловишта, Војводина.

Abstract

Expansive and elemental development of tourism in the last couple of decades, followed by negative ecological, social and cultural consequences, imposed a need to apply the concept of sustainable development. In interest of saving the hunting are-

¹ Александра Малетин, Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ Нови Сад

as in form which 21. century approves and supports, necessary improvement of application concept of sustainable development, which means harmonize economic, social and cultural progress of human society, without devastation of human environment in a way that it can be used by future generations.

Strategy of sustainable tourism is based on the following principles: principle of ecological sustainability, principle of social and cultural sustainability and principle of economic sustainability. In accordance with the above mentioned, hunting tourism must be treated integrally with other complementary activities, as part of a long-term strategy of sustainability of a certain natural unity. That kind of approach enables the achievement of economic effects and satisfying of social needs on a permanent base, where at the same time natural resources are not devastated and the lives of the game are not threatened.

Key words: strategy of sustainable tourism, hunting areas, Vojvodina.

Увод

Једну од основних глобалних одлика савременог развоја туризма чини перманентна диверзификација тражње, која је током протекле две деценије све значајније усмерена природним просторима, односно задовољење туристичких потреба се манифестује кроз непосредан контакт са природом и директно коришћење природних добара (“зелени потрошачи”). На тим основама су се развили бројни селективни видови туризма, међу којима значајно место заузима ловни туризма (одстрелни и фотосафари).

Панонска низија, некадашње мочварно подручје, обилувало је веома разноврсном флором и фауном. Развојем цивилизације, човек је почео да осваја овај простор и предузима крупне захвате на исушивању терена, трансформишући ритски терен током последњих 200 година у пољопривредни простор. Густа мрежа саобраћајница, велики број насеља и индустријских комплекса коренито су променули еколошке услове станишта. Стога је питање очувања дивљачи постало врло важно, а позитиван одговор и решење овог проблема управо лежи у постојању ловишта Војводине и њихове планске просторне организације, уређењу и газдовању ловним површинама, јер ловац поред тога што врши одстрел, гаји и штити дивљач и њену природну средину.

Основне карактеристике ловног туризма Војводине

У Војводини је (група аутора, 2000) у складу са Законом о ловству (1993. година) и Законом о Националним парковима (1993. година) формирано укупно 89 ловишта, која обухватају површину од 2.152.635,60 ха.

Са 34 ловишта (укупне површине 166.559,60 ха) газдују следећи субјекти: ЈП “Војводинашуме” (14 ловишта), рибарска газдинства (16), Војска Србије и Црне Горе (2), НП “Фрушка гора” (1) и пољопривредно добро “Зобнатица” (1). Структуру ловишта у саставу ЈП “Војводинашуме” чине ограђени и отворени делови. Ограђени део служи за интензиван и савремен начин гајења аутохтоних врста (јеленска дивљач и дивља свиња), која се, углавном, гаје заједно у ограђеном простору (Ристић, 2003). Карактеристични представници отвореног дела су сунећа и фазанска дивљач, који су по својој бројности у ловиштима значајно заступљени.

Ловачка удружења газдују са 55 ловишта (Бачка – 25 ловишта, Банат – 21, Срем – 9). Главне гајене врсте су срнећа дивљач, зец, фазан и пољска јаребица.

Ловно-туристичка кретања се реализују посредством туристичких агенција или предузећа регистрованих за вршење таквих послова, уз обавезу поштовања стручних, етичких и законских норми лова. У понуди је читав низ активности и услуга које пружају ловишта: организовање летњег и јесењег лова, услуге водича, услуге тумача, погонича, употреба свог ловачког пса, изнајмљивање ловачког пса, изнајмљивање ловачког оружја, изнајмљивање и употреба ловачке муниције, фијакер – запрега, теренско возило – трактор, путничко возило, брод, чамац, осигурање и организација лова на крупну дивљач (Управни одбор ЈП “Војводинашуме”, 2004).

У власништву ловачких удружења и предузећа која газдују ловиштима, налази се преко 200 ловачких домова (“Каракуша” – Сремска Митровица, “Врањак” – Кућине и др.) и ловачких кућа (вила “Штрбац” – Бачки Моноштор, “Месарске ливаде” – Апатин, “Храстовача” – Суботица итд.), са услугом пансиона. Комплементарну понуду нуди и приватни смештај.

У Војводини је 2002. године укупно регистровано 23.970 чланова ловачког удружења, који активно учествују у ловном туризму, али и организацији лова и газдовању дивљачи (зимско прихрањивање, постављање ловно-техничких објеката и др).

У погледу иностраног ловног туризма, током 80-тих година 20. века Војводина бележи максималне резултате (око 5.000-6.000 ловаца на годишњем нивоу), а већ почетком 90-тих година промет рапидно пада (неколико стотина ловаца-туриста). У протеклих неколико година, тачније од 2000. године (промена политичке ситуације), Војводина доживљава раст иностраног ловног туристичког промета. Очекује се да ће се оваква тенденција наставити и у наредном периоду. Структуру чине ловци из следећих земаља: Италија (95%), Немачка, Аустрија, Шпанија, Велика Британија, Белгија, Француска, Мађарска и Русија. Ловци из Италије су преваходно орјентисани на летњи и јесењи лов (ситна дивљач и срнећа дивљаћ). За разлику од њих, ловци из Велике Британије, Белгије, Француске, Мађарске и Русије у Војводину долазе због лова на крупну дивљач, посебно Мађари који претендују лову на дивље свиње. У последњих неколико година се уочава долазак ловаца-туриста из Словеније, Македоније и Хрватске, са орјентацијом на одстрел срнеће и ситне дивљачи.

У летњем лову на грлице и препелице или јесењем лову на фазане и зечеве просек задржавања иностраних ловаца је 3 дана, односно у јесењем и зимском лову на крупну дивљач (јелен, дивља свиња и др.) је 2-3 дана. Када је у питању лов на срнећу дивљач, просечан број задржавања ловаца-туриста је 1,92 дана на подручју Војводине.

Стратегија одрживог туризма ловних простора

Одрживи развој је процес који дозвољава да се прогрес људске цивилизације остварује без деградирања или исцрпљивања оних ресурса на којима се и заснива. То је, генерално гледајући, могуће остварити управљањем ресурсима на начин који ће омогућити њихово самообнављавање у мери у којој се користе. Само таквим приступом ресурси могу да служе и будућим генерацијама на истом или вишем нивоу.

У складу са поменутим, ловни туризам се мора третирати интегрално са осталим комплементарним делатностима, унутар шире дугорочније стратегије одрживости одређене природне целине. Такав приступ омогућава остварење економских ефеката и задовољење

друштвених потреба на трајној основи, при чему се не девастирају природни ресурси и не угрожава живот дивљачи.

Јовичић (1998) објашњава стратегију одрживог туризма на бази следећих принципа:

- *Принцип еколошке одрживости* (обезбеђује склад развоја и одржавања виталних еколошких процеса, биолошке разноврсности и биолошких ресурса);
- *Принцип социјалне и културне одрживости* (обезбеђује склад развоја културе и традиционалних вредности људских заједница и доприноси јачању њиховог идентитета);
- *Принцип економске одрживости* (обезбеђује економски ефикасан развој и управљање ресурсима на начин да их могу успешно користити и будуће генерације).

Поменути принципи налазе своју адекватну примену и у развоју одрживог туризма ловних простора.

Еколошка компонента

Ловни туризам и заштита животне средине кроз концепт одрживог туризма, базирани на принципу еколошке одрживости, имају много заједничких елемената:

- Заштита животне средине дивљачи, не узимајући у обзир интерес човека, са акцентом на очување и унапређење станишних услова;
- Мере за заштиту дивљачи од директних и индиректних негативних утицаја;
- Вештачко размножавање животиња и насељавање простора различитим врстама (узгој дивљачи и насељавање ловишта);
- Формирање зона унутар ловишта под различитим степеном заштите;
- Ограничење лова (у односу на место, време, особу, врсту дивљачи и начин лова), и др. (схема 1).

Заштита животне средине дивљачи, мере за заштиту дивљачи и ограничене лова су основа очувања и унапређења ловних простора и фонда дивљачи, што захтева мултидисциплинарни приступ проблему и сарадњу науке и оперативе.

Заштита животне средине дивљачи (не узимајући у обзир интерес човека) са акцентом на очување и унапређење станишних услова

Плански карактер ловства и потребе усклађивања са додирним гранама производње у оквиру исте предеоно целине захтевају да се процени прикладност ловишта за живот дивљачи и одреди број дивљачи који с обзиром на природне и привредне услове може бити трајно присутан у ловишту. При томе не би смело да дође до осиромашења прехранбених могућности станишта и да се присуство дивљачи доведе у питање. Сходно томе, добра планска основа, утврђење бонитета и капацитета ловишта, као и развојни принципи заштите дивљачи темељи су ловног газдовања, које је дефинисано општим и посебним циљевима.

Војводина са врло малом шумљеношћу (7,5 %, односно 2,68% у ловиштима ловачких организација), неравномерним просторним распоредом шума (углавном у Подунављу и Посавини) и средње интензивном ратарском производњом не пружа оптималне услове за живот гајене дивљачи. Просторни план Републике Србије предвиђа да се 2010. године шумљеност Војводине повећа на 14%. У том правцу је покренута широка друштвена акција у коју су укључене и ловачке организације (група аутора, 2000). Посебну пажњу треба посветити избору

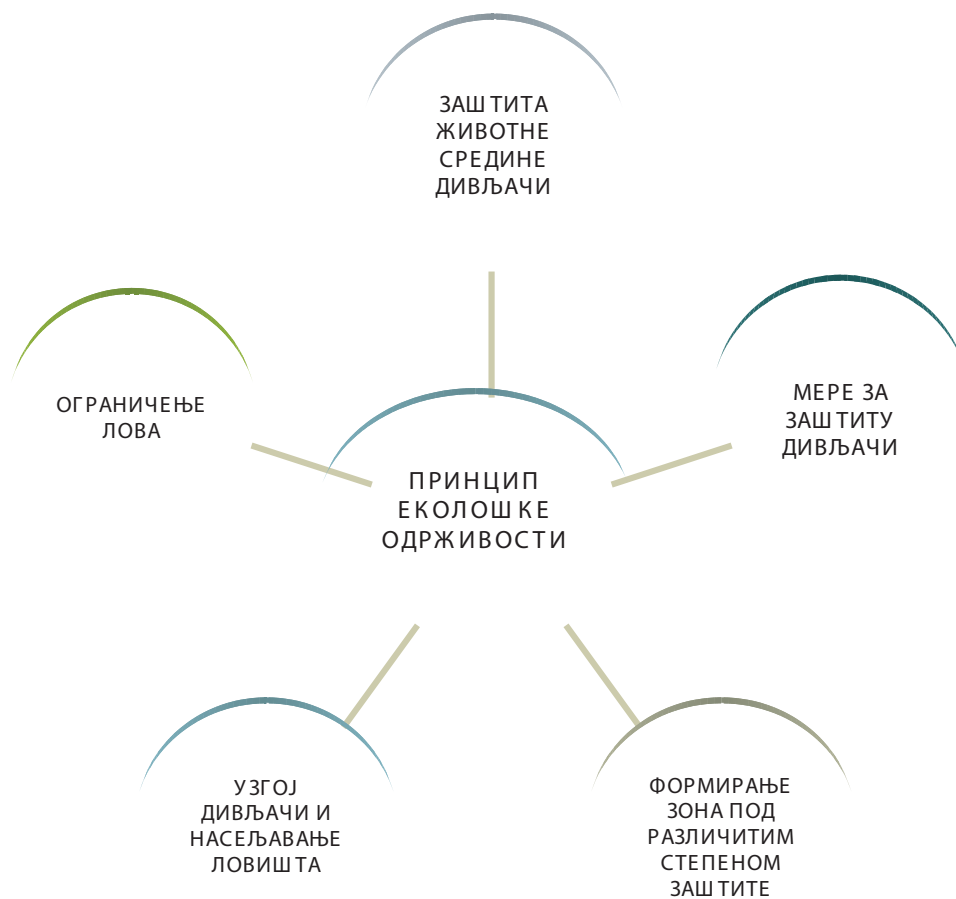

Схема 1: Принцип еколошке одрживости ловних простора
Scheme No. 1: Principle of ecological sustainability of hunting areas

врста засада у зависности од терена и чувању младих засада. Рејони које дивљач угрожава су одељења у којима се врши обнова храста и других шумских култура. Ова одељења је потребно оградити чврстом или електричном оградом, што се успешним показало у многим ловиштима Војводине (нпр. “Посавско ловиште - Каракуша”). Такође, електричне ограде уз поља и њихово стално одржавање, као и жичане ограде око ограђеног дела ловишта, допринели су решавању штете на пољопривредним усевима.

Ради побољшања станишних услова у ловишту се постављају вештачка помагала (хранилишта, солишта, појилишта). На овај начин се олакшава живот дивљачи и позитивно утиче на квалитет трофеја. У току зимског периода и сушних делова године, без поменутих техничких мера, озбиљно би било доведено у питање само преживљавање дивљачи. Према подацима ловачких удружења (група аутора, 2000) у ловиштима Војводине је постављено преко 7.500 хранилишта за ситну дивљач, 2.650 хранилишта за срнећу дивљач (изузимајући хранилишта за јеленску дивљач и дивље свиње којих у ограђеним ловиштима има у великом броју), 2.450 солишта, 1.000 појилишта и 300 прихватилишта. С обзиром на све већу угроженост дивљачи

и станишних услова од стране човека, потребна су додатна улагања у подизање ловно-техничких објеката у односу на бројно стање главних гајених врста дивљачи и њихов просторни распоред.

Мере за заштиту дивљачи од директних и индиректних негативних утицаја

Директну штету на дивљачи чине криволовци. На основу пронађених остатака дивљачи и других показатеља се може закључити да се у годишњем криволову, нпр. у “Посавском ловишту – Каракуша”, одстрели око 5 грла јеленске дивљачи и 10 грла дивље свиње (Атанацковић, 1996).

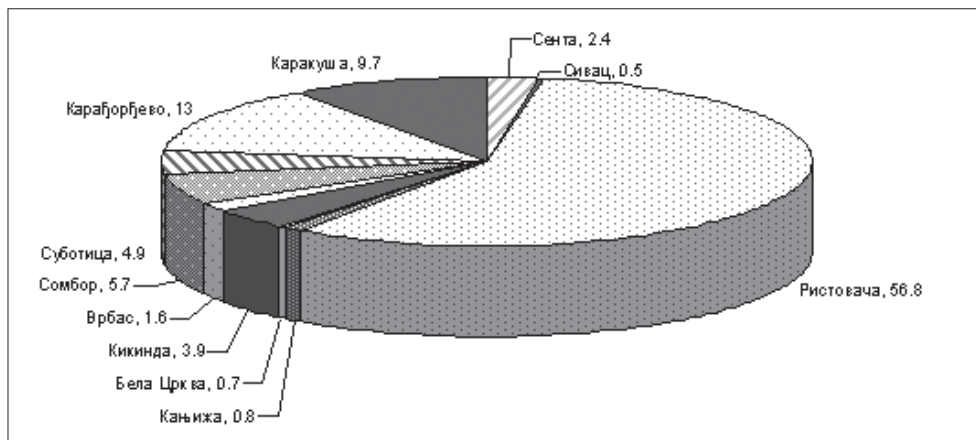
Група чинилаца који индиректно наносе штету дивљачи јесу елементарне непогоде (поплаве, дуги сушни периоди, дуге и оштре зиме са дужим задржавањем ледене покорнице и јаким мразевима, и др.), бесправне сече на пошумљеним површинама, штеточине или болести које нападају флору ловишта, неповољна полна и старосна структура дивљачи, пренамножење дивљачи (изнад биолошког и економског капацитета ловишта), итд. Штете на дивљачи се често јављају и услед неодговарајуће примене пестицида, као и пољопривредне механизације без употребе плашилаца, паљења станишта, постављања пластичних фолија у каналима за наводњавање, номадске испаше, саобраћајних незгода и др. (група аутора, 2000).

У ловиштима Војводине се спроводе следеће мере за заштиту дивљачи: плански одстрел паса и мачака луталица и предатора, контрола употребе плашилаца приликом кошења житарица, редовна ветеринарска контрола дивљачи која се пронађе угинула на ловишту, заштита подмлатка и гнезда, редовно зимско прихрањивање, ловочуварска служба и др. У циљу што бољег здравственог стања дивљачи у ограђеним ловиштима спроводе се превентивне дезинфекционе мере постављањем ДЕС баријера на улазу у ловиште и испред ловно-узгојних објеката (нпр. ловиште “Ристовача”).

Вештачко размножавање животиња и насељавање простора различитим врстама (узгој дивљачи и насељавање ловишта)

За разлику од производа намењених другим сегментима туристичке тражње, који природни простор и његове елементе користе у задовољењу потреба без директног физичког уништавања, код ловног туризма (нарочито одстрелног) јавља се својеврсна експлоатација и непосредно физичко “уништавање” основног природног ресурса (Марић, 2003). Стога је у данашњим еколошким условима станишта, која су под снажним притиском људске цивилизације, неопходан вештачки узгој дивљачи. Дobar пример ловно-узгојних објеката Војводине су фазанерије (центри за производњу и гајење фазанске дивљачи) са укупним инсталисаним капацитетом за производњу 616.500 фазанских пилића (сл. 1) и постигнутом производњом од 606.500 фазанских пилића (група аутора, 2000).

Фазанска дивљач се у циљу насељавања простора испоручује ловачким удружењима Војводине, ловачким организацијама Централне Србије и Републике Српске. Према најновијим подацима из Ј.П. “Војводинашуме”, Л.Д. Врбас и В.У. “Карађорђево” немају реализовану производњу, а нови, приватни капацитети (од 2003. године) су инсталисани у Малом Иђошу (2.500 фазанских пилића), Ади (5.000) и Богојеву (10.000). Ради даљег развоја ловног туризма на трајним основама, потребно је повећати реализацију производње фазанске дивљачи. Поред фазанерија, на територији Војводине су инсталисани и ловно-узгојни објекти за вештачку производњу дивљих патака (“Падеј”) и пољских јаребица (“Каракуша”).

Графикон 1: Инсталисани капацитети у фазанеријама на подручју Војводине (%)

Graph 1: Total production capacity of pheasant farms in Vojvodina (%)

Формирање зона унутар ловишта под различитим степеном заштите

Традиција заштите подручја ради очувања природних вредности и ловне дивљачи датира још од 1874. године (Обедска бара). Просторним планом Републике Србије и програмима Завода за заштиту природе Србије планирано је да више од 10% територије Србије до 2010. године буде стављено под неки од видова официјелне заштите. Имајући у виду велики број заштићених природних добара на подручју Војводине и ловишта која се граниче или залазе у ове предеоце целине, Сарадња ловних субјеката са организацијама и институцијама које се баве заштитом природе у Војводини је неопходна.

Национални парк “Фрушка гора” је најстарији национални парк у Србији (проглашен 1960. године). На том простору је установљено ловиште “Национални парк Фрушка гора” којим газдује истоимено Јавно предузеће. Поред гајења и заштите дивљачи у ограђеном и отвореном делу, корисник ловишта планира и спроводи посебне програме за заштиту остале фауне и усаглашава циљеве газдовања са ловачким организацијама које газдују ловиштима чији се делови наслањају на ловиште Националног парка (група аутора, 2000).

Један од примера формирања зона на простору ловишта под различитим степеном заштите је “Посавско ловиште – Каракуша”, чији југоисточни део захвата Специјални резерват природе “Обедска бара” (мочварно подручје од међународног значаја по Рамсарској конвенцији). Уредбом (Службени гласник РС, 1994) су заштићени различити биотопи међу којима су и природне реткости (око 30 водених, мочварних, ливадских и шумских фитоценоза; око 220 врста птица – кашикара, мала бела чапља, бела и црна рода, орао белорепан, итд и око 50 врста сисара - дивља мачка, куна златица, видра и др. На подручју под II степеном заштите је забрањен лов и риболов (осим у случају очувања оптималне бројности животиња и заштите од заразних болести). На подручју ловишта под III степеном заштите дозвољене су активности побољшања и одржавања еколошких услова, развој туризма и изградња објеката у традиционалном стилу, у циљу презентације основних вредности подручја (Атанацковић, 1996).

Ограничење лова (у односу на место, време, особу, врсту дивљачи и начин лова)

Сагласно ловостају, највећи део ловног туристичког промета се реализује у периоду август – фебруар. Најинтензивнији је у јесењој подсезони и зимској сезони, за разлику од простора који су атрактивни за друге сегменте туристичке тражње (приморске, градске и друге зоне). Овакав сезонски карактер ловног туризма даје значајан допринос широј временској и просторној дисперзији укупног туристичког промета и потрошње, па самим тим и економским ефектима који могу имати одређену улогу у равнoмернијем регионалном развоју.

Поред зона под различитим режимима заштите на површинама појединих ловишта, установљене сезоне лова и начина лова у зависности од врсте дивљачи, закон је Наредбом о ловостају (Службени гласник РС, 2002) дефинисао следеће групе: **ловостајем заштићене врсте дивљачи** (јелен европски, срна, дивља свиња, зец, ондатра, грлица, гугутка, фазан, пољска јаребица, препелица, шумска шљука, јастреб кокошар, итд.), **трајно заштићене врсте дивљачи** (видра, хермелин, веверица, сиви пух, јазавац, куна златица, куна белица, дивља мачка, сове, соколови, орао белорепан, јастребови (осим јастреба кокошара), барски петлован, црна и бела рода, чапље, лабудови, детлић и др.) и **дивљач ван режима заштите** (шакал, лисица, твор, сива врана и сврака).

Примена принципа еколошке одрживости кроз поменуте мере омогућава очување и унапређење ловних простора и развој ловног туризма.

Социјална и културна компонента

Штитити и унапредити животну средину за потребе туриста, али и од туриста, значи не остављати проблеме само појединцима или одређеним друштвеним и професионалним организацијама (Станковић, 1994). Као таква, примена концепта социјалне и културне одрживости подразумева етичке промене свих учесника ловног туризма (туристичка привреда, локално становништво, туриста).

Ради очувања традиционалних моралних вредности, ширења и јачања свести и бриге о заштити природе, ловачке организације и ловци су дужни да негују ловну културу, ловачке обичаје и навике, који су саставни део њиховог идентитета. Стога, на основу члана 15. Статута Ловачког Савеза Србије, а на предлог Управног одбора, Скупштина Ловачког Савеза Србије доноси “Кодекс ловаца Србије”. Према члану 1. Кодекс је путоказ и ослонац ловачкој савести за морално понашање и за односе ловаца и ловачких организација према: природи, дивљачи и другим животињама, ловачком оружју и опреми, друштвеној средини, ловачким друговима и ловачким псима.

Кодекс дефинише **однос ловаца према природи** кроз следеће елементе:

- У области ловства ловац увек заступа и својим стручним и физичким способностима остварује начела трајног коришћења природе:
 - активном заштитом животне средине, станишта дивљачи и других дивљих животиња,
 - по природу штетне и противзаконите активности које угрожавају животну средину благовремено пријављује управи ловачке организације,
 - при опаженом загађивању или одлагању отровних и опасних материја обезбеђује доказе и на време обавештава надлежне службе (члан 2.).

- Ловачке организације поштују и остварују начело трајности коришћења природе:
 - планирањем и вршењем активности заштите природе и станишта дивљачи и других дивљих животиња,
 - узгајањем дивљачи, које је у складу са трајним коришћењем природе и њеном заштитом,
 - рационалним коришћењем дивљачи, остваривањем одстрела дивљачи по полној и старосној структури који је уравнотежен са прирастом (члан 3.).
- Поменута начела која упућују на однос ловаца према природи директно подржавају принципе одрживог туризма у свом пуном значењу.
- Кодекс даље дефинише и **однос ловаца према друштвеној средини** кроз следеће елементе:
- Учествовање ловачких организација и појединачно ловаца са корисницима и власницима земљишта, шума и вода мора бити коректно, јер је то саставни део активне заштите дивљачи и животне средине. Стручан, непосредни рад на терену, пољима и шумама, одлучујуће утиче на заштиту и очување дивљачи (члан 22.).
 - Према члану 23. ловци у својим наступима и на изложбама промовишу заштиту природе и дивљачи, културно предање, традицију, моралне норме и ловачке обичаје и навике (Живојиновић, Ђеранић, Беуковић, 2004).

Економска компонента

Газдовање ловиштем подразумева и принцип економске одрживости, при чему се приходи не смеју остваривати на штету трајности. Остварене приходе (Живојиновић, Ђеранић, Беуковић, 2004) је неопходно враћати у ловиште кроз улагање у заштиту природе и гајење и заштиту дивљачи.

Основни приходи ловишта се остварују путем одстрела, продаје трофеја, меса дивљачи или продаје живе дивљачи, као и од пружених услуга у лову. Део оствареног прихода се улаже у функцију одрживог развоја ловних простора, кроз следеће елементе: набавка потребне опреме и хране, предузимање превентивних мера заштите дивљачи (санитарне мере, чуварска служба и др.), унапређење станишних услова (постављање ловно-техничких објеката у ловишту, подизање ремиза и одстрелних линија, зимско прихрањивање дивљачи и др.), формирање матичног јата, организовање трибина и јавних расправа о заштити екосистема, итд.

Закључак

Дуга традиција, висок ниво газдинства ловним подручјима и дивљачи, узгајалишта дивљачи и стручни кадар и адекватни смештајно-угоститељски капацитети у комбинацији са ловно-туристичким аранжманима богатог садржаја, основни су разлози због којих је ловни туризам засигурно један од покретача и носиоца развоја туризма на простору Војводине.

Као својеврсни корисник и специфични “потрошач” простора, ловни туризам се кроз примену концепта одрживог развоја, кроз принципе еколошке, социјалне, културне и економске одрживости, мора развијати на трајним основама. Пред свим учесницима и носиоци-

ма ловно-туристичке делатности се намеће јасан захтев да се прилагоде овој новој развојној стратегији и начину размишљања.

Ловачки Савез Србије је “Кодексом ловаца Србије” прописао делатности Савеза, које у потпуности подржавају стратегију одрживог туризма ловних простора: заштита, гајење и рационално коришћење дивљачи као дела природног богатства; развој и унапређење ловства; континуирано стручно образовање и информисање ловаца; заштита природе и унапређење животне средине; подстицање развоја струке и науке у ловству; примена одредаба Закона о ловству, међународних конвенција и других прописа везаних за ловство; примена савремених научних и стручних достигнућа; сарадња са сродним установама и институцијама (министарства, заводи за заштиту природе, факултети, институти, природњачки музеји и др.); организација стручних скупова, саветовања, семинара, симпозијума; праћење стања дивљачи у ловиштима, и др.

Литература

- Атанацковић, Љ. (1996): Ловна основа ловишта “Посавско ловиште - Каракуша” (01.04.1996-31.03.2006.), ЈП “Србијашуме”, Београд.
- Група аутора (2000): Дугорочни програм развоја ловишта Војводине 2000-2010. године, Ловачки савез Војводине, Нови Сад.
- Живојиновић, З, Ђеранић, А., Беуковић, М. (2004): Кодекс ловаца Србије. Ловачки савез Србије, Београд.
- Јовичић, Д. (1998): Туризам и животна средина у контексту одрживог развоја. Докторска дисертација. ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
- Марић, Р. (2003): Ловство, природно-еколошке, економске и организационе основе и функције, Институт економских наука, Београд.
- Ристић, З. (2003): “Војводинашуме” (проспект), Дневник, Нови Сад.
- Службени гласник РС, број 56, 1994
- Службени гласник РС, број 19, 2002 (Наредба о ловостају)
- Станковић, С. и група аутора (1991): Енциклопедија ловства, прва књига, Грађевинска књига, Београд.
- Станковић, С. (1994): Туристичка географија, А.М.И.Р., Београд.